

Modern approach to defining the term «currency conversion center»

Сучасні підходи до визначення поняття «конверсійний (конвертаційний) центр»

Olha Bilous

Key words:

currency conversion center, sham entrepreneurship, evasion of taxes and duties (obligatory payments), legalization (laundering) of proceeds from crime.

Ключові слова:

конверсійний (конвертаційний) центр, фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Тривалий час фінансовій безпеці нашої держави загрожує масштабне функціонування розгалуженої мережі конвертаційних центрів («транзитно-конвертаційних» або «конвертаційно-транзитних» груп¹). Згідно з річними звітами Державної фіскальної служби (далі – ДФС) України у 2010 р. припинено протиправну діяльність 119 конвертаційних центрів, у 2012 р. – 172, у 2013 р. – 82, у 2014 р. – 59, у 2015 р. – 48, у 2016 р. – 60, у 2017 р. – 77, у 2018 р. – 65. Тільки тими з них, що були викриті протягом останніх чотирьох років, було проконвертовано 82 млрд грн, а збитки від їхньої діяльності перевищили 13,5 млрд грн. І це при тому, що функціонування конвертаційних центрів характеризується високим ступенем латентності. А під збитками від діяльності останніх в органах ДФС України за усталеною і, на нашу думку, необґрунтованою практикою прийнято розуміти тільки суми несплаченого до бюджету податку на додану вартість, без урахування сум ненадходження до бюджетів інших податків і зборів, обов'язкових платежів.

Побудова схем ухилення від сплати податків неможлива без створення конвертаційних центрів². Індустрію конвертаційних центрів у дослідженні Інституту соціально-економічної трансформації «Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/унікнення оподаткування в Україні» кваліфіковано як притаманне українській економіці та нетипове для зарубіжних країн явище, завдяки якому широке коло великих і середніх підприємств, що не мають прямого доступу до великомасштабних схем уникнення податків за допомогою зовнішньоекономічних транзакцій, отримують можливість ухилитися від сплати основних податків, незважаючи на ведення обліку. У підсумку через функціонування конвертаційних центрів державний бюджет щорічно недоотримує 50–70 млрд грн надходжень³.

Як заявив перший заступник Голови ДФС України С. Білан, «боротьба з конвертаційними центрами є одним із пріоритетних напрямів роботи податкової міліції, оскільки послуги, які вони надають недобросовісним компаніям реального сектора економіки, дають змогу останнім не лише зменшити надходження податків до бюджету, а й створити нерівні умови конкуренції в різних сферах господарської діяльності, що, у свою чергу, негативно впливає на розвиток економіки загалом»⁴. Тому у 2018 р. заходи з ліквідації транзитно-конвертаційних груп тривають⁵.

¹ Нікчемні угоди. Комплексна система попередження і протидії тінізації економіки. Невідоме про податковий кодекс: зб. систематизованого законодавства. К.: Бліц-Інформ, 2012. С. 105–163.

² Паєтенко Т.В. Болошева А.О. Участь фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування: реалії України та перспективи протидії. Збірник наук. пр. Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання. 2014. № 2. С. 153. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html>.

³ Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/унікнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації. 2017. 2 серпня. URL: <http://iset-ua.org/ua>.

⁴ Білан С. Боротьба з «конвертами» продовжується – мільйони готівки в гривнях і доларах, сотні тисяч євро та кілограми золота – результат спільної роботи податкової міліції та прокуратури. Прес-служба Державної фіскальної служби України. 2017. 13 жовтня. URL: <http://sfs.gov.ua>.

⁵ Бодня Т. Перший заступник голови ДФС Сергій Білан: «Неповернення валютного виторгу і податки, які не сплачуються за зовнішньоекономічними операціями, набагато більше, ніж податки, які збираються всередині держави»: інтерв'ю. ЦензорНет. 2018. 12 березня. URL: <https://ua.censor.net.ua>.

Не менш важливий напрям протидії конвертаційним центрам визначено і Стратегією розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 р., схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1407-р. У цьому нормативно-правовому акті наголошується на необхідності: виявлення та припинення протиправної діяльності конвертаційних центрів і підприємств з ознаками фіктивності, зокрема емітентів цінних паперів (векселів, акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів тощо), що беруть участь у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму; здобування розвідувальної інформації за межами України щодо функціонування на території нашої держави конвертаційних центрів, підприємств з ознаками фіктивності (зокрема, емітентів цінних паперів), фактів кіберзлочинності, а також фінансових пірамід та операцій, задіяних у схемах провадження зазначеної протиправної діяльності тощо.

Планом заходів на 2017–2019 рр. з реалізації цієї Стратегії, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 601-р, до числа ризиків системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, віднесено неефективне розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. У зв'язку з цим до числа заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшенню негативних наслідків цього ризику, на Державну фіскальну службу, Національну поліцію, Державну службу фінансового моніторингу та (за згодою) Службу безпеки України й Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку покладено виконання заходів із забезпечення виявлення та припинення протиправної діяльності конвертаційних центрів і підприємств з ознаками фіктивності, задіяних у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення.

Однак попри надзвичайно високий рівень суспільної небезпеки досліджуваного явища і той факт, що органи державної влади давно та регулярно оперують цим терміном (ДФС України та її попередники – у планах діяльності та звітах про їхнє виконання, Держфінмоніторинг України – у типологіях легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, суди – у вироках щодо фіктивного підприємництва та ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо), чинне законодавство України дотепер не містить визначення конвертаційного центру. Тому з'ясування суті та криміналістично значущих ознак цього феномена вимагає дослідження існуючих і пропонування власної дефініції.

За алегоричним визначення С.В. Висоцького, конвертаційні центри – це численні серця, через які помпують кров (гривні, долари, євро) єдиної фінансової системи, що поєднує офіційну й тіньову економіку України⁶. Авторський колектив науково-практичного посібника під конвертаційним центром пропонує розуміти мережу фіктивних фірм⁷. Конвертаційний центр розглядається як організований вид фіктивного підприємництва⁸ і в практиці органів досудового розслідування⁹ та окремих наукових концепціях¹⁰.

На думку А.Ф. Волобуєва, конвертаційні центри являють собою мережі зареєстрованих в установленому порядку підприємств, створених організованими злочинними угрупованнями не для заняття статутною підприємницькою діяльністю, а для здійснення «тіньових» фінансово-господарських операцій,

⁶ Висоцький С. Госкомобнал. Власть берет под контроль теневую экономику. Фокус. 2010. URL: <http://focus.ua>.

⁷ Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посібник / С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, А.Г. Семчук та ін. К.: КНТ, 2006. С. 104.

⁸ Цесарський М.О. Історико-правовий і порівняльний аналіз встановлення кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво в Україні та країнах колишнього СРСР. Право і суспільство. 2010. № 4. С. 208–209.

⁹ За фактом викриття у грудні 2012 р. у м. Запоріжжі «конвертаційного центру», обсяг тіньового обігу якого за декілька років функціонування перевищив 1 млрд грн і послугами якого скористалися підприємці м. Києва, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької і Харківської областей, до Єдиного реєстру досудових розслідувань були внесені відомості про попередню правову кваліфікацію цього кримінального правопорушення із зазначенням ч. 2 ст. 205 КК України (фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, якщо воно вчинене повторно або заподіяло велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам (Іностраниці «наконвертировали» в Запоріжжя 1 млрд грн. Бізнес.2012. URL: <http://www.business.ua>).

¹⁰ Варчук О.Г. Криміналістична характеристика діяльності «конвертаційних центрів». Право та управління. 2012. № 1. С. 138–145. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/>.

зокрема, для незаконної конвертації гривні в іноземну валюту¹¹. Конвертаційний центр є своєрідною протиправною фінансовою системою, яка містить кілька елементів: а) обмінні пункти валют; б) комерційні банки; в) мережу фіктивних підприємств (zareєстрованих, як правило, на підставних осіб). Такі офіційно zareєстровані комерційні структури, об'єднані єдиним замислом, здійснюють тіньові фінансово-господарські операції за певною злочинною технологією. Зокрема, вони надають платні «послуги» керівникам підприємств різних форм власності щодо ухилення від сплати податків, незаконного зняття з рахунків готівкової гривні, конвертації гривні в іноземну валюту з наступним перерахуванням останньої на рахунки в закордонних банках¹².

О.Г. Варчук також дотримується тієї позиції, що конвертаційний центр є фактично мережею фіктивних підприємств, яка створюється для надання незаконних послуг щодо переведення готівкових коштів у безготівкову форму або їх переведення в іноземну валюту за певну плату. Розмір «комісійних» визначається у відсотках стосовно грошової суми, з якою здійснюються операції. Діяльність конвертаційного центру може містити ознаки як фіктивного підприємництва, так і легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом¹³.

Фахівці Держфінмоніторингу України у типологіях відзначають, що використання конвертаційних центрів є важливим елементом кримінального механізму легалізації незаконно здобутих коштів і за своєю суттю останні є: професійною мережею з відмивання коштів в Україні; мережею фіктивних підприємств; групою фірм; своєрідною фінансовою структурою з чітким розподіленням обов'язків і повноважень, яка діє при банках або із залученням окремих співробітників банківських установ, має мережу фіктивних підприємств та обмінні пункти валют; похідною комбінацією, яка поєднує в собі використання не тільки таких елементів, як фіктивні та транзитні підприємства, підставні особи, підроблені документи, втрачені паспорти, але й такий елемент, як цінні папери; ланкою етапу легалізації злочинних доходів, учасники якої переводять безготівкові кошти в готівку або навпаки, а також на поточні рахунки підприємств з ознаками «фіктивності», маскуючи при цьому свою протиправну діяльність легальним бізнесом. Їхні підприємства-клієнти перераховують безготівкові кошти на рахунки суб'єктів підприємницької діяльності з ознаками фіктивності, використовуючи систему «клієнт-банк» під час керування рахунками, кошти досить оперативно можуть перераховуватися на рахунки фізичних осіб, зокрема, за нібито поставлену продукцію (надані послуги, виконані роботи тощо). Для операцій з отримання готівки широко застосовуються пластикові платіжні картки.

Істотним недоліком значної кількості наведених вище визначень і характеристик конвертаційних центрів є звуження кола суб'єктів, залучених до їхнього функціонування, виключно до мережі юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Таке обмеження, на нашу думку, є необґрунтованим, оскільки, по-перше, на низькому організаційному рівні функції конвертаційного центру може виконувати й один окремо взятий фіктивний суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа¹⁴ (створення мережі не є обов'язковим), а, по-друге, діяльність сучасного конвертаційного центру побудована на гнучкому використанні можливостей, наданих чинним законодавством різним суб'єктам правовідносин – як юридичним особам (підприємницьким і непідприємницьким), так і фізичним особам (зокрема, підприємцям). Наприклад, діяльність викритого на Дніпропетровщині міжрегіонального конвертаційного центру, через який у 2007–2008 рр. було переведено в готівку близько 100 млн грн, базувалася на такій злочинній технології. Замовники конвертації на підставі фіктивних договорів перераховували безготівкові грошові кошти на банківські рахунки 6-ти фіктивних підприємств, що входили до складу конвертаційного центру. Із цих рахунків кошти перераховувалися на рахунок фізичної особи-підприємця, з якого знімалися готівкою за чековими книжками на підставі довіреності¹⁵.

Відзначимо, що існує й інший підхід до визначення поняття досліджуваного нами економіко-кримінального феномена. «Конвертаційні центри, – наголошує А. Є. Гутник, – це ретельно законспіровані й чітко

¹¹ Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін. Х.: ХНУВС, 2004. С. 309.

¹² Волобуєв А.Ф. Проблеми застосування ст. 209 КК України при розслідуванні економічних злочинів. Право і безпека. 2003. Т. 2. № 1. С. 68.

¹³ Варчук О.Г. Про технології злочинної діяльності як об'єкт криміналістичного дослідження. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Міжнар. гуманітарного ун-ту (м. Одеса, 2011 р.). Одеса: Фенікс, 2011. С. 74–75.

¹⁴ Міністерство внутрішніх справ України схильне взагалі ототожнювати фіктивні СПД-ЮО з конвертаційними центрами (див.: Аваков. А.Б. Ми зупинили роботу більше 60-ти центрів «обналу» в Дніпропетровську URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/>).

¹⁵ Дніпропетровські податківці викрили шахраїв, які «відмили» 100 млн «брудних» гривень. URL: <http://palm.rus.newsru.ua/crime/21apr2008/>.

структуровані особливо стійкі злочинні угруповання, які існують при комерційному банку або в тісному співробітництві з ним із метою протиправного переведення безготівкових коштів у готівку і навпаки, зокрема, й з ухиленням від оподаткування»¹⁶. В.Г. Петросян теж відносить конвертаційні центри до числа організованих злочинних угруповань¹⁷.

Фахівці ДФС України також традиційно визначають конвертаційні центри як злочинні угруповання. Так, згідно з порядком складання звіту за формою 5-ПМ конвертаційний центр – це злочинна група, метою якої є надання послуг із конвертації та перерахування коштів до тіньового сектора економіки, легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, а також надання послуг з ухилення від сплати податків до бюджету. А у відповідь на наш запит ДФС України своїм листом від 4 травня 2017 р. № 6122/Б/99-99-21-03-01-14 повідомила, що «визначає «конвертаційний центр» як стійку організовану групу з чітким розмежуванням обов'язків його учасників, основною діяльністю якої є надання підприємствам реального сектора економіки послуг щодо штучного завищення податкового кредиту та валових витрат із метою навмисного ухилення від сплати податків останніми, переведення безготівкових коштів у готівку».

Однак якщо правильність уживання слова «центр»¹⁸ щодо осередків, якими координується й навколо яких групується відповідна злочинна діяльність, не викликає жодних сумнівів, то сформована протягом тривалого часу традиція називати такі центри «конвертаційними», на наше переконання, є хибною з огляду на нижченаведений етимологічний аналіз.

Так, згідно з різними тлумачними словниками *конвертувати* (лат. *convertere* – змінювати, перетворювати) походить від іменника *конверсія* й означає здійснювати її (конверсію) у вузькому значенні (наприклад, обмінювати одну валюту на іншу); здійснювати перерахунок, а також узагалі змінювати що-небудь, перетворюючи в нову форму, у нову якість. *Конвертування* – це здійснення конверсії (стосовно даних – це змінення форми подання даних без змінення їхнього змісту, стосовно валюти – переведення однієї національної валюти в іншу за певною шкалою).

У свою чергу, під конверсією на пострадянському просторі здебільшого прийнято розуміти переведення підприємств військово-промислового комплексу на випуск товарів народного споживання (конверсія військового виробництва). Проте це лише одне й не найбільш широке значення цього терміна, оскільки *конверсія* – (лат. *conversion* – звернення, перетворення, переказування) в економіці означає переведення будь-яких промислових підприємств із виробництва однієї продукції на випуск якісно іншої, а у фінансовій сфері – обмін, перетворення, перерахунок, що передбачає істотне перетворення, змінення умов, заміну одних об'єктів виробництва іншими або одних фінансових інструментів на інші. Наприклад, розрізняють *зворотну конверсію* (зворотний обмін зобов'язань на цінні папери), *конверсію акцій* (обмін акцій на цінні папери іншого типу (випущені тією самою компанією)), *конверсію цінних паперів* (обмін цінних паперів на цінні папери іншого виду, що їх випустила та сама компанія), *конверсію валюти* (обмін однієї валюти (зокрема, вітчизняної) на іншу (іноземну) за чинним валютним курсом (конвертація)).

Варто відзначити, що *конвертаційний* – це прикметник, що походить від слова *конвертація*, яка, у свою чергу, означає переведення однієї національної валюти в іншу, що здійснюється за деякою шкалою (є одним із видів конверсії). До того ж терміном конвертація взагалі не охоплюється переведення безготівкових грошових коштів у готівку, зменшення податкових зобов'язань чи формування фіктивного податкового кредиту з ПДВ, легалізація «брудних» доходів, що є найбільш затребуваними видами діяльності конверсійних центрів. Натомість поняття «конверсія» за своїм значенням є значно ширшим за «конвертацію» та повністю поглинає останню. Це важливо брати до уваги, оскільки конвертація валют є одним із видів діяльності, що здійснюється з використанням конверсійних центрів, однак ніколи не була домінуючим серед них. Конверсія ж, як обмін, перерахунок, переказування, змінення або істотне перетворення (перелицьовування, обернення, зміна, надання нового вигляду, виготовлення з однієї речі іншої) в широкому сенсі щодо досліджуваної проблеми охоплює перетворення зобов'язань платника податків перед державою в зобов'язання держави перед платником, «брудних» доходів у легалізовані активи, безготівкових

¹⁶ Гутник А.Є. Запобігання податковою міліцією ухилення від сплати податків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2000. С. 13–15.

¹⁷ Петросян В.Г. Особливості виявлення злочинів, вчинених суб'єктами підприємництва з ознаками фіктивності. Мінімізація сплати податків: зб. тез. Ірпінь: Нац. у-т державної податкової служби України, 2010. С. 80.

¹⁸ Центр [лат. *centrum* – вістря; осереддя, осередок, зосередження] означає місце зосередження чого-небудь, якої-небудь діяльності, керівництва чимось; важливий пункт, осередок чого-небудь, з якого здійснюється керівництво якою-небудь діяльністю; найвищий орган керівництва якою-небудь діяльністю; те, що є найголовнішим, найважливішим, основним; те, навколо чого, або той, навколо якого групується, якому підпорядковується все інше.

грошових коштів у готівку і навпаки, конвертацію і реконвертацію тощо. Саме термін «конверсія» використовується у ст. 6. Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., що набула чинності для України 20 червня 2004 р., якою регламентовано криміналізацію відмивання доходів від злочинів.

Наведений етимологічний аналіз викладеного дає змогу стверджувати, що першоосновою для виникнення таких термінів, як «конвертування», «конвертація», «конвертаційний», послужило слово «конверсія», що означає перетворення в буквальному перекладі *conversion* із латини та низки інших іноземних мов. А оскільки похідним від іменника *конверсія* є прикметник *конверсійний*, то злочинні осередки діяльності з ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), незаконного переведення грошових коштів у готівку, привласнення або заволодіння чужим майном, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо правильно іменувати не конвертаційними, а конверсійними центрами.

З огляду на мету створення й план злочинної діяльності, тривалість існування, матеріальну базу, кількісний склад, вербування нових членів, структуру та ієрархію, наявність корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки членів, розподіл між ними функцій та інші перелічені вище криміналістично значущі ознаки категорією «конверсійний центр» найбільш доречно позначати стійке злочинне об'єднання, створене з метою заняття злочинною діяльністю під прикриттям і з використанням можливостей офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання для одержання, прямо чи опосередковано, фінансової або іншої матеріальної вигоди. Саме цю криміналістичну категорію та її дефініцію доцільно закріпити в законодавстві та впровадити у правозастосовну практику для правильного визначення суті явища, традиційно іменованого як «конвертаційний центр».

Анотація

Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до визначення поняття «конвертаційний центр», а також обґрунтуванню доцільності закріплення в законодавстві та впровадження у правозастосовну практику дефініції, яка повною мірою відповідала б суті цього економіко-кримінального феномена.

Summary

The article is dedicated to the research of modern approaches to defining the term “currency conversion center” as well as to stating reasons for enshrining in legislation and introducing into legal practice definition, which would fully correspond to this illegal economic phenomenon.

Використана література:

1. Нікчемні угоди. Комплексна система попередження і протидії тінізації економіки. Невідоме про податковий кодекс: зб. систематизованого законодавства. К.: Бліц-Інформ, 2012. 192 с.
2. Паєтенко Т.В., Болошева А.О. Участь фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування: реалії України та перспективи протидії Збірник наук. пр. Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання. 2014. № 2. С. 148–158. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html>.
3. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації. 2017. 2 серпня. URL: <http://iset-ua.org/ua>.
4. Білан С. Боротьба з «конвертами» продовжується – мільйони готівки в гривнях і доларах, сотні тисяч євро та кілограми золота – результат спільної роботи податкової міліції та прокуратури. Прес-служба Державної фіскальної служби України. 2017. 13 жовтня. URL: <http://sfs.gov.ua>.
5. Бодня Т. Перший заступник голови ДФС Сергій Білан: «Неповернення валютного виторгу і податки, які не сплачуються за зовнішньоекономічними операціями, набагато більше, ніж податки, які збираються всередині держави»: інтерв'ю. Цензор.Нет. 2018. 12 березня. URL: <https://ua.censor.net.ua>.
6. Высоцкий С. Госкомобнал. Власть берет под контроль теневую экономику. Фокус. 2010. URL: <http://focus.ua>.
7. Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посібник / С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, А.Г. Семчук та ін. К.: КНТ, 2006. 376 с.

8. Цесарський М.О. Історико-правовий і порівняльний аналіз встановлення кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво в Україні та країнах колишнього СРСР. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 208–209.
9. Иностранцы «наконвертировали» в Запорожье 1 млрд грн. *Бізнес*. 2012. URL: <http://www.business.ua>.
10. Варчук О.Г. Криміналістична характеристика діяльності «конвертаційних центрів». *Право та управління*. 2012. № 1. С. 138–145. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/>.
11. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін. Х.: ХНУВС, 2004. 568 с.
12. Волобуєв А.Ф. Проблеми застосування ст. 209 КК України при розслідуванні економічних злочинів. *Право і безпека*. 2003. Т. 2. № 1. С. 68.
13. Варчук О.Г. Про технології злочинної діяльності як об'єкт криміналістичного дослідження. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Міжнар. гуманітарного ун-ту (м. Одеса, 2011 р.) Одеса: Фенікс, 2011. С. 74–75.
14. Аваков А.Б. Ми зупинили роботу більше 60-ти центрів «обналу» в Дніпропетровську. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/>.
15. Дніпропетровські податківці викрили шахраїв, які «відмили» 100 млн «брудних» гривень. URL: <http://palm.rus.newsru.ua/crime/21apr2008/>.
16. Гутник А.Є. Запобігання податковою міліцією ухилення від сплати податків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Х., 2000. 19 с.
17. Петросян В.Г. Особливості виявлення злочинів, вчинених суб'єктами підприємництва з ознаками фіктивності. Мінімізація сплати податків: зб. тез. Ірпінь: Нац. у-т державної податкової служби України, 2010. С. 75–82.

Olha Bilous,

*Applicant of the Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
National Academy of Legal Sciences of Ukraine*